

УДК 070: 82-92

Желіховська Н.С.

**ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ „КИЇВ”**

Желиховская Н.С. Вопрос украинской национальной идентичности на страницах журнала «Киев»
В статье рассматриваются размышления о сущности понятий «украинский народ», «национальная идея», «мы - украинцы» известных ученых и литературоведов.

Ключевые слова: украинцы, украинский, национальная идея

Желіховська Н. С. Питання української національної ідентичності на сторінках журналу „Київ”
У статті розглядаються міркування щодо сутності понять „український народ”, „національна ідея”, „ми - українці” відомих науковців та літературознавців. Методом контент-аналізу досліджується висвітлення в українській публіцистиці етноніму українці (український), як ознаки національної ідентичності.

Ключові слова: українці, український, національна ідея

Zhelikhovska N.S. The question of Ukrainian national identity in the columns of the magazine «Kyiv»
An article investigates thoughts of prominent scientists and literary critics according to the essence of the following terms: "Ukrainian nation", "national idea", "we are Ukrainians". The ethnic origin of the term "ukrainians" ("ukrainian") as a sign of national identity is investigated in Ukrainian publicism by the method of content-analysis.

Keys words: Ukrainians, Ukrainian, national idea

На початку 90-х років Україна вступила у світове співтовариство як самостійна і незалежна держава. Лє, як свідчить п'ятнадцятирічний досвід незалежності, українці не скористалися у повній мірі можливістю самореалізації й представлення світові, самопізнання свого історичного минулого й конструювання майбутнього.

Сьогодні загальний стан розвитку української держави більшість науковців окреслює як „визначеність невизначеності”, що означає: суспільство й досі перед вибором. Однією з причин невизначеності виступають так звані ментальні перешкоди: синдром меншовартості та провінційності. Актуальним залишається питання визначення таких понять, як „національна ідея”, „український народ”, „ми - українці”, на базі яких відбувається формування колективної національної ідентичності і які до цього часу для масового загалу залишаються досить абстрактними і потребують чітких визначень та уточнень.

Це зумовлює актуальність даного дослідження, його мету і завдання: охарактеризувати основні ідеї вищезгаданих понять, звертаючись до висловлювань відомих істориків та літературознавців, з'ясувати особливості зародження процесу розвитку формування колективної національної ідентичності в українській публіцистиці, який розпочинався в кінці другої половини 80-х років минулого століття, у зв'язку з цим дослідити використання етноніму українці (український) у публіцистичних творах цього періоду.

Розглянемо міркування М. Грушевського, І. Франка, В. Винниченка, Д. Донцова, Ю. Бадзьо.

М. Грушевський: „Малоросами називали всяких людей українського роду з України - і таких, що їм байдуже було і до України і до українського життя. А українцями названо людей таких, що добро українського народу ставили метою свого життя і про нього хотіли дбати”[4, с.451].

„Хто може бути українцем і кого українці приймуть у свої ряди як свого товариша? Передусім, розуміється, всі ті, хто з роду українець, родився і виріс з українською мовою на устах і хоче тепер іти спільно з своїм народом, з усіма свідомими синами українського народу, які хочуть працювати для його добра, боротися за його свободу і кращу долю.

Лє не тільки хто природжений українець, а також і всякий той, хто щиро хоче бути з українцями і почуває себе їх однодумцем і товаришем, членом українського народу, бажає працювати для його добра. Якого б не був він роду, віри чи звання - се не важно. Його воля і свідомість вирішує діло. Коли він почуває себе найближчим до українців і ділом се показує, він українцям товариш і земляк” [4, с.453].

І. Франко: „Все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хворобливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими „вселюдськими” фразами покорити своє духовне відчуження від рідної нації. Може бути, що колись надійде пора консолідування якихсь вольних міжнародних союзів для досягнення вищих міжнародних цілей. Але се може статися аж тоді, коли всі

національні змагання будуть сповнені і коли національні кривди та неволення відійдуть у сферу історичних споминів..." [15, с.441].

Д. Донцов: „Зміцнювати волю, нації до життя, до влади, до експансії, - означив я як першу підставу націоналізму, який тут протиставляю драгоманівщині. Другою такою підставою національної ідеї здорової нації повинно бути те устремління до боротьби, та свідомість її конечності, без якої не можливі ні вчинки героїзму, ні інтенсивне життя, ні віра в нього, ані триумф жодної нової ідеї, що хоче змінити обличчя світу" [5, с.485].

В. Винниченко про дві причини та ґрунтовні мотиви, що лягли в основу національної політики більшовиків, яка явно й недвозначно велася в напрямі знищення національної української державності національної української культури: „...большевик, як і всякий инчий руський, також звик уважати все українське своїм, руським, що він також не раз кривився й говорив: „Э, какая тамь Украина! Все это мелко-буржуазныя выдумки. Хохлы - это ть-же русские", тільки додавав ще, що „хохлацький" націоналізм роз'єднує єдиний руський пролетаріат. А друга причина.- чисто економічного характеру... що менше населення України відчувало б свою національну й державну окремішність від Росії, то легше, охотніше б давало б свої продукти для неї, то менше ставило б опору в реквізіціях усякого майна, - адже й ми й ви єдиний народ, єдина Росія". Словом, і тут те саме: що більша національна темнота й забитість, то легча експлуатація колонії метрополією" [3, с.268-271].

Ю. Бадзьо: „До українців відношу всіх громадян України, незалежно від етнічного походження, хто усвідомлює, що Україна в нинішніх кордонах - це історична територія, історична власність етнічних українців, які на цьому просторі ні з ким не повинні ділити свободу свого державно-політичного та мовно-культурного існування; хто розуміє, що деколонізація і дерусифікація (українізація) України - процес неминучий і справедливий, розуміє і сприяє такому розвитку суспільства" [1, с.74].

Ю. Бадзьо так пояснює зміст понять „етнос" і „нація" стосовно української ситуації: „Етнос - культурна спільність на основі головної мови, нація - етнічна спільнота, яка усвідомлює своє суверенне право на певну територію, намагаючись забезпечити свій суверенітет інституційно, тобто створити власну державу. Одержавлення етносу (народу) завершує становлення нації, нація стає політичною, тобто державною. Тлумачення поняття „політична нація" як суто понад етнічне утворення, іншими словами - як механічне поєднання різних етносів, спекулятивне, антиукраїнського спрямування" [1, с.39].

Ю. Бадзьо пропонує розрізнити два поняття: „національне питання" і „національна ідея". Перше - як невирішена проблема національного, політико-правового становища народу, друге - як осмислене уявлення нації про самобутність своєї культури і про свою конструктивну роль у регіональній, загальноєвропейській чи й світовій історії.

Втручання чи тиск інших культур на сучасну українську культуру відбувається, як і раніше, на рівні руйнації образів і архетипів. У сучасних умовах створення стереотипів, пов'язаних з уявленнями про національний характер та менталітет, що породжують відповідні етнокультурні комплекси, є одним із засобів конкуренції і впливу на масову самосвідомість.

В. Піскун вважає, що „одним із найбільш використовуваних для притлумлення національної самосвідомості українців та їхнього самовизначення став етнонім" [12, с.57]. Поруч з етнонімом українці упродовж багатьох століть існували його заміники з негативною конотацією: мазепинці, петлюрівці, буржуазні націоналісти, бандерівці. Сьогодні російські політтехнологи висунули новий термін - нашісти, використовуючи свідомісно усталений образ неґації, несприйнятності.

Отже, виходячи з того, що об'єднують народ, згуртовують націю позитивні цінності й усвідомлені спільні інтереси, усвідомлення перспектив історичного розвитку, на нашу думку, проблему української національної ідентичності в українській публіцистиці надалі потрібно аналізувати за такими **критеріями** - 1. Використання етноніму українці (український) у схвально-позитивному контексті; 2. Використання етноніму українці (український) у критично-негативному контексті.

Для дослідження обрано період перебудови, коли на теренах українського інформаційного простору готувалося підґрунтя для становлення України як незалежної держави й українців як культурно-історичної і державотворчої спільноти.

Щоб дослідити, в якому світли виступав етнонім українці (український) протягом 1898-1989 років, ми скористались методом контент-аналізу.

Проаналізовано 44 публіцистичні твори, опубліковані під рубрикою „публіцистика" на сторінках щомісячного літературно-художнього та громадсько-політичного журналу „Київ" (видається з 1983 року Спілкою письменників України та Київською письменницькою організацією) у 1988-му і 1989-му роках. Одиницею вимірювання обрано слова „**українці**" та „**український**". Одиницею контексту - речення або кілька речень, які виражають закінчену думку з приводу певного судження.

Досліджено такі **категорії: схвалення: "українці"** та **"український"** у схвально-позитивному світлі, як ознака передового, героїчного, правдивого; **критика: "українці"** та **"український"** в негативному контексті, як ознака провінційності, відсталості та пригніченості.

Слова, що відповідають одиниці вимірювання, зафіксовані (загальна кількість - 475) у публіцистичних матеріалах журналу „Київ" протягом **1988 - 1989 рр.** у наступних **твердженнях:**

Українська література відповідає кращим стандартам - 20. „Ще буде написано нову, правдиву історію радянської літератури, яка визначить дійсні цінності, створені в минулі роки, і відмете все, що не достойне високих традицій українського письменства, традицій вірного, саможертвовного служіння своєму народові в найтяжчі моменти його історичного буття" [6, с 131].

Українська література не відповідає кращим зразкам і вимогам часу - 63. „Зате полишилося у всесоюзного читача оскомне враження, що українська проза - то щось подібне до третьорозрядної, слаборозвинutoї країни, майже неповноцінне" [10, с.8].

Українська культура (театр, музика, кіно, наука) має видатні досягнення - 48. „„Тіні забутих предків" - перший фільм, який повернув наше кіно до джерел народного мистецтва, джерел, що на той час, принаймні в українському кіно, та й у союзному також, були зовсім забуті" [9, с. 116].

Українська культура (театр, музика, кіно, наука) перебуває в занепаді - 74. „Якщо взяти історію української культури, починаючи з часів Київської Русі, традиція переривалася то через те, що наша культура колонізувалася, то через те, що русифікувалася, і т. ін." [13, 76].

Українська мова - багата, пісенна і красива, її потрібно поширювати та оберігати - 47. „Не останньою умовою перебудови уявляється відновлення в правах на екрані і в самому процесі виробництва фільмів української мови - першооснови всієї національної структури" [9, с 122].

Українська мова - занедбана і неперспективна - 73. „Людям важко читати лекції українською мовою, якщо немає виданих цією мовою першоджерел, - вони починають просто відвикати від мови" [13, с.74].

Українська школа на межі зникнення - 14. „Чому українці повинні випрошувати відкриття українських шкіл, а не просто відкривати їх, незважаючи на протести нігілістів, у тому чи іншому мікрорайоні міста, як це й належить за Конституцією У РСР?" [7, с 120].

Український народ (нація, суспільство) має героїчне минуле, самобутність - 16. „Для такого великого народу, як український, таки замало, але коли його культурі буде створено належні умови для розвитку (бо культура немислима без уваги, піклування, культивування), я більше ніж упевнений - прийде й те бажане нами всіма „багато" [16, с.5].

Український народ (нація, суспільство) терпів утиски - 17. „А українське суспільство - і в межах Австро-Угорщини, і в царській Росії - було матеріально і духовно пригнічене" [11, с 131].

Порівняння „український" - „російський" на користь останнього - 17. „Отже, українська література не в застої перебувала, як російська, а в мало не розгромі" [16, с.5].

Українці чуйні, героїчні та самовіддані - 18. „Вона, як відомо, є і світлою, і сумною, лихою, чорною, недоброю, але ніколи вона не буває чужою, бідною чи зрадливою - невідомою народна пам'ять, століттями бережена в піснях та думках (якщо говорити про історичну пам'ять українців)" [14,6]. „Почуття сердечної дружби з боку українців до братнього народу Росії вражають світ. Практично кожен українець володіє російською мовою" [8, с 161].

Українці - „жителі Соловків" - 18. „...Слідчий заявив: - Ви, українці, небезпечні для держави" [11. с. 119]. „За роки сталінщини, яка вселила в людей страх навіть зватися українцем, за роки брежнєвщино-сусловщини, коли націям треба було „зливатися", найбільше постраждали саме такі області, як Миколаївщина" [2, с.6].

„Український" в поодиноких виразах (український простір, читач, чорнозем, село, ментальність і таке ін.) у **позитивному контексті** вживався 25 разів, у **критичному або негативному** - 35 разів.

„Саме тут, в українському Степу, в козацьких низах творилися славнозвісні народні думи та історичні пісні, в яких відлунює слава битв та походів супроти турецько-татарських загарбників, жага гайдамацьких повстань супроти польської шляхти..." [2, с.7].

„Рукотворні моря оспівували, а те, що під морями похована половина українського чорнозему, то й не подумав ніхто" [6, с 129].

Зважаючи на результати аналізу, можна зробити висновок про наявність тенденції тяжіння публіцистики до критичних матеріалів, а відтак - і до створення негативного стереотипу: протягом **1988-1989 років** на сторінках журналу „Київ" слова **„українці"** та **„український"** у категорії **„схвалення"** зафіксовано **174** рази, у категорії **„критика"** - **301** раз.

КРИТИКА

1. Література - 63
2. Культура - 74
3. Мова - 73
4. Народ - 17
5. Школа - 14
6. Українці - 18
7. Порівняння - 17
8. Різне - 35

СХВАЛЕННЯ

1. Література - 20
2. Культура - 48
3. Мова - 47
4. Народ - 16
5. Школа - 0
6. Українці - 18
7. Порівняння - 0
8. Різне - 25

Тобто у схвально-позитивному контексті етнонім вживався 174 рази, тоді як у негативно-критичному - 301. Критичні відгуки про українську школу, культуру, мову та літературу набагато переважають позитивні. Лише твердження щодо українського народу, і зокрема українців, мають майже однакову кількість в обох категоріях: публіцисти намагались висвітлити не тільки утиски народу та пригнічений стан українців, але й нагадати про героїчне минуле, високу культуру та освіченість народу, його моральні цінності.

Результати проведеного аналізу дають підстави зробити *висновок* про слабку присутність позитивного іміджу, пов'язаного з етнонімом український

Мабуть, тому до цього часу не вдалося витворити цілісну ідеологію історичного процесу побудови держави на основі зрозумілих, привабливих і надійних орієнтирів поступу. Бракує інтелектуальних сил, а ще більше - психологічної атмосфери, сприятливої для засвоєння раціональних ідей.

Українськість, як засада життєздатності певного соціокультурного простору, може бути сформована тільки на основі об'єднавчої позитивної ідеї, що має перспективу; формування колективної національної ідентичності, на основі якої відбувається творення української нації, громадянського суспільства в незалежній українській демократичній державі, можливе тільки за умови утвердження позитивного іміджу.

Джерела та література

1. Бадзьо Ю. Підпільна нація. Нове завоювання України: Статті. - К., 2003. - 104 с.
2. Бойченко В. Пам'ять у глухому куті // Київ. - К.: Рад. письменник, 1989. - № 3. - С. 4-7.
3. Винниченко В. Відродження нації. Частина II. - Київ - Відень. - 1920. - 328 с.
4. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть // Історія української філософії. - К., 2001. - С. 449-461.
5. Донцов В. Націоналізм // Історія української філософії. - К., 2001. - С. 482-487.
6. Іванисенко В. Рятуймо наші душі. - Київ. - К.: Рад. письменник, 1989. - № 5. - С. 127-133.
7. Іваничук Р. Духовне здоров'я і нігілістичний вірус // Київ. - К.: Рад. письменник, 1988. - № 4. - С. 118-122.
8. Ілляшенко В. До вершин нескінченної піраміди // Київ. - К.: Рад. письменник, 1989. - № 5. - С. 151-164.
9. Кіно в контексті української культури // Київ. - К.: Рад. письменник, 1988. - № 5. - С. 116-124.
10. Колісниченко А. Демократизація. Гласність. Література // Київ. - К.: Рад. письменник, 1989. - № 2. - С. 3-8.
11. Кузякіна Н. За солоненькою межею // Київ. - К.: Рад. письменник, 1988. - № 7. - С. 111-134.
12. Піскун В. У пошуках ідентичності // Віче. - 2004. - № 12. - С. 53-58.
13. Попович М. Біймося провінціалізму // Київ. - К.: Рад. письменник, 1989. - № 8. - С. 73-76.
14. Роговий Ф. Демократизація. Гласність. Література // Київ. - К.: Рад. письменник, 1988. - № 12. - С. 3-10.
15. Франко І. Поза межами можливого // Історія української філософії. - К., 2001. - С. 440-442.
16. Шевчук В. Демократизація. Гласність. Література // Київ. - К.: Рад. письменник, 1988. - № 11. - С. 3-10.

Поступила до редакції 31.08.2007 р.